

MACHIEL KIEL, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period*, Van Gorcum 1985, xxii + 400 sayfa. Metin içi resimler ile. Ederi yazılı değil.

Balkanlarda yayılmış bulunan Türk sanat eserleri üzerindeki çalışmalarına yıllardan beri devam eden sayın araştırmacı, bu kez karşımıza Bulgaristan'da bulunan ve hatta şimdi mevcut olmayıp da ancak arşiv belgelerinden varlıklarını bildiğimiz, Türk sanat eserleri ile çıkmış bulunuyor. Çoğunu bizzat gidip yerinde görme olanağını da bulan Kiel, bu başarılı çalışmasında, muhakkak yıllardan beri sürdürdüğü sabırlı girişimlerinin ürününe toplamaktadır. Şimdi bize çok uzak bir dünya olarak görünen bu kalıntıları, elimizin altına getirmekle, hazırladığı eserlerin de bunun altına kalmıyacağını göstermektedir.

Eser, dokuz ana bölüm ve bir ekten meydana geliyor. Kaynakça, dizin ve fotoğrafların listesi de ayrı yer tutuyor. Dipnotları sayfaların altına konulmakla, okuyanların kaynakları kolaylıkla izlemesi sağlanmıştır. Bir mimar titizliği ile hazırlanan sayfa düzeni ve hurufat, kitabın başarısını pekiştirmektedir.

Türklerin yayılma alanları içinde bulunan Balkan topraklarında geçen yüzyıldan itibaren bağımsızlıklarını elde eden ülkeler, çok uzun süren Türk egemenliği üzerinde çeşitli fikirler öne sürerken, tenakuzlara düşmekten kendilerini kurtarmadılar. Bir taraftan geçmişi toptan kötüleyip tuhaf bir duygu ile konulara yaklaşırken, bir taraftan da esas belgelere inme başarısını gösterip ciddi çalışmalara başlayanlar, inkârın pek büyük bir yarar getirmediğini gördüler. Bizim de konulara uzak kalışımız ve hattâ bu ülkelerde yapılan yayınlardan habersiz kalınca, aradaki uçurum bir hayli açıldı. İşte böyle olumsuz bir ortamda, hiç bir önyargıya kapılma telâşında bulunmayan sayın araştırmacı, iki taraf bilim adamları tarafından ortaya konulan görüşlere rahatlıkla yer vermesi yanında, tarafsız gözlemlerini sürmekten çekinmiyor (4. bölüm). Türklerin Bulgaristan topraklarında bir asimilasyon hareketine geçmek bir yana, Sırp ve Bulgar kiliselerine bir nevi otonomi vererek (autocefal kilise), İstanbul ve diğer patrikliklerin tahakkümünden kurtarılmasından başka, Balkanlarda bir katolikleştirme siyasetine heveslenen Papa'lık misyonerlerine nasıl engel olduğu, herhangi bir tarihçi tarafından ileri sürülür. Bunu da güçlendiren belgelere eğilen Kiel, mevcut bulunan hristiyan tapınaklarını, bunların Osmanlı döneminde nasıl bir faal merkez olduğunu ortaya koyup, ellerinde bulunan toprakların da bir envanterini çıkarırken (VII. bölüm), ilim adamları yanında yaygın bir kültür çevresine de yönelebilmektedir. En iyi incelenen bölümlerden birisi de, Osmanlı yönetiminde ortodoks kilisesine bağlı Bulgar toplulukların hangi hizmetlerde bulunduğunu gösteren paragraflardır. Zengin ve verimli topraklar üzerinde bulunurken, ayrılıkçı bir siyaset izlemek bir yana, yerel topluluğa yeni iş alanları açan Osmanlı yöneticileri, elbette yönetici kadroyu başkasına teslim edecek değildi. Bununla beraber korunmasını üstlenirken, müslüman olmayanların da yeni iş alanlarına çabuk uyum sağlamasını başarmıştı. Bu konudaki bilgileri 5. bölüme aktaran araştırmacının, her biri ayrı birer kitap olacak nitelikteki bölümleri

arasında Voynuklar, Celebler, Eflâk'lar özel yer tutar. İstanbul'daki merkez arşivimiz yanında, Balkan ülkelerinde bulunan arşivlerde de bu sınıflar üzerinde yapılan çalışmaları çok defa, değil okumak, yıllardan sonra ancak bir tanıtma veya bir batılı araştırmacının eserinin dip notunda görebilmekteyiz. Bu durum karşısında, çağdaş bilimsel yöntemlerle yetişmiş araştırmacıların bunları kitaplıklarımızda hiç değilse, özetini yapmalarını beklemek acaba ne kadar sürecektir? Hollanda'da ki geleneksel Türk ve diğer Doğu âlemi araştırmaları geleneğinin bir uzantısı olan sayın Kiel, şimdi sanat eserlerinden yola çıkmakla, Türklerin bu topraklarda kalıcı izler bırakmak için ne kadar çaba gösterdiklerini ve yıkım bir yana, yerel topluluklara nasıl büyük bir güvence ve çalışma hevesi bıraktığını da ayrıca ortaya koymaktadır. Resimleri bulunan hristiyan kilise ve tapınaklarının nasıl bir işlev üstlendiği hususunda ihmal göstermeyen Kiel, bunların Türk belgeleriyle nasıl güçlendirilmesi gerektiğini de açıklığa kavuşturuyor. Bu konunun nasıl bir hukuk evrimi içinde uygulandığı da 6. bölümde ele alınıyor. Kiliselerin yıkıldığı ve birçoğunun camiye çevrildiği savlarına teker teker karşı çıkan araştırmacı, bu değişmelerin hangi iktisadi dönemlerde olduğunu açıklamakla, binaların yıkıma değil, aksine canlılıkla toplum içinde varlığını sürdürdüğüne değinir. Bu kanıt bile yıkıcılığın artık terkedilmesi gerektiğini ortaya koyar. Kaldı ki, bilimsel alanda da artık bir savunma devrinin geçtiğini de ortaya koymalıyız. Değişen dünya düzeni ile birlikte ortaya çıkan yeni devletlerin, uzun süren bir egemenliği yersiz savlarla yerip, bunu günümüz siyasal platformlara getirmesi yersizdir. Kaldı ki bir tek Varna Meydan Muharebesinin Türkler tarafından kazanılması bile, bu toprakların Batı egemenliğinden kurtarılmasını simgeler. Bu tarihten sonra varlığını güçlendiren Ortodoks kilisesi, yüzyıllar sonra diğer başka yönetimlerden kurtuluş çareleri ararken, Türk yönetimini toptan inkar etmeğe kalkışmakla hiç bir şey kazanamaz.

Bu kitabı ile bize birçok kaynağı kazandıran ve her iki taraf görüşlerine de geniş yer veren araştırmacı, bilimde önyargılı olmanın insanı ne kadar büyük yanlışlar içine düşürdüğünü göstermektedir. Kendisini bu çok gösterişli ve her zaman için başvuru kitabı olarak kullanacağımız eserden dolayı ne kadar kutlasak yaptığı olumlu katkıyı yansıtmaktan uzak kalacağız. Yapacağı çalışmalar bu alandaki girişimlerini aydınlatmaktan da öte, yeni çalışma alanları yaratacak düzeydedir.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU